

Igor Grdina

Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šušteršič

V slovenski politični zgodovini zavzema Ivan Šušteršič (1863–1925) posebno mesto. Med Alpami in Jadranom ni bilo človeka, ki bi ga sodobniki bolj oboževali in se ga hkrati bolj bali. Ob njem se kratkomalo ni bilo mogoče zateči v ravnodušnost: železno roko »nekronanega vojvode kranjskega« je bilo čutiti povsod. Ni pretirano reči, da je bil trenutek narodove usode. Kot malokdo je pripadal svojemu času – in ta čas je bil zares njegov. Zato pa je prihodnje rojenim pomenil komaj kaj več od drugega imena za minulost.

Fran Šuklje, ki nikoli ni bil v zadregi za slikovito besedo, je zapisal:

»Ivan Šušteršič je bil navzlic velikim nedostatom vendar velik mož. Včasih sem ugibal, kje v zgodovini bi našel njemu sorodno prikazen? Naposled sem se ustavil v italijanski renesanci, oni čudoviti dobi, katera traja pričenši od druge polovice 14. stoletja do konca 16. veka. V tej znameniti dobi razvitega individualizma so nastopali po mnogih mestih zgornje in srednje Italije posamezni vladarji, podobni mnogim starogrškim »tiranom«, ki so pridobili in vzdržali svoje gospodarstvo z neobičajno energijo in brezobzirnostjo. Nekateri izmed njih so me spominjali na našega Šušteršiča, ne vsi. Tako ga ne bi mogel primerjati milanskim vladarjem iz rodbine Sforza, ker Šušteršiču je manjkalo živo zanimanje za umetnost, s katerim so se odlikovali milanski gospodarji. Najprej bi se dal primerjati Šušteršiču kak Malatesta iz Riminija. Tudi naš Ivan je bil neizprosni proti nasprotnikom ali tekmečem, seveda živimo v milejšem ozračju in XX. stoletje vendar ne trpi one neusmiljene krutosti, ki se javlja v zgodovini italijanske renesančne dobe.«¹

Drugim se je zdela resnica manj poetična; za Antona Novačana, ki je v divjem predvolilnem boju leta 1923 prvi zagovarjal idejo samostojne slovenske državnosti, je bil Šušteršič zgolj Žlindra, Volkodlak in Čičikov (Gogoljev kupčevalec z mrtvimi dušami). Strmoglavljeni »klerikalni« samodržec ima po njegovem mnenju v domovini pravico le do stanovanja, osebne svobode in groba; če dobi še kaj več, smo vredni, »da se razselimo kakor cigani, a slovensko zemljo da zasede drug narod, ki ima več časti in ponosa.«² Še ostreje je Šušteršiča sodil Janko Pleterški, ki ga je razglasil kar za Judeža in se v svoji moralistični ihti zgražal nad njegovimi političnimi mahinacijami.³ Kot da bi kdo kdaj mogel vladati nedolžen! V pričujočem prispevku, ki predstavlja nekak preludij k Šušteršičevi biografiji, se bomo skušali izogniti tovrstnemu evforičnemu ocenjevanju. Osvetlili bomo posamezne ključne trenutke iz politične dejavnosti »nekronanega vojvode kranjskega«.

Šušteršič v boju za splošno in enako volilno pravico

Ivan Cankar je na predvolilnem shodu 1. aprila 1907 dejal:

»V tisti seji starega državnega zbora, ko se je odločila usoda volilne reforme, videl sem žalosten prizor, karikaturu političnega položaja na Slovenskem.

V zadnji klopi je sedel dr. Tavčar, gledal zlovoljen predse ter se držal, kakor bi bil nekaj izgubil. Spodaj je pa plesal dr. Šušteršič sv. Vida ples, svetil se mu je obraz, kot bi bil s putrom polit. Dr. Tavčar je vedel, da je mnogo izgubil vsled volilne reforme. Dr. Šušteršič je tudi vedel, zakaj je plesal sv. Vida

¹ F. Šuklje, Sodobniki, mali in veliki, Ljubljana 1933, 248.

² Republikanec, 2. letnik, št. 6, Celje, 4.1.1923, 3.

³ J. Pleterški, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, 15.

ples, če bi pa vedel, kaj je z volilno reformo pridobil, ne bi bil plesal, ampak kurja polt bi ga bila oblivala.«⁴

Pisatelj je v svoji socialdemokratski strankarski vnemi namigoval na to, da se Šušteršič pravzaprav ni zavedal posledic svoje politike, ki naj bi le kratkoročno koristila katoliški Slovenski ljudski stranki, medtem ko naj bi bili dolgoročni učinki volilne reforme pisani na kožo tisti hip deloma še spečega velikana, tj. socialne demokracije. Cankar je tedaj tudi grmel, da so Šušteršič in njegovi pristaši za demokracijo le, dokler kaj nese njihovi stranki in dokler se »demos« kaže »v podobi petstoternih farovžev«.⁵ Na drugi strani pa je kratkoživi liberalni list Slovenija, ki je zagovarjal politično linijo Ivana Hribarja, izdajal pa ga je Dragotin Hribar, 12. decembra 1907 zapisal:

»Summa summarum – glede svetovnega kulturnega naziranja stoji danes voditelj slovenskih krščanskih socialistov /= socialcev/, katoliški modernist dr. Krek že stokrat bližje narodno napredni stranki, nego načelniku lastne stranke in lastnemu škofu, ki še vedno z vso gorečnostjo zagovarjata politično nezmotljivost Rima in brezpogojno posvetno avtoriteto episkopata. Ogenj in voda. Pa tudi med socialistom Krekom in talmidemokratom Šušteršičem zija nepremosten prepad. Kdor namreč pozna nadutega in terorističnega šefa S. L. S., ta mora biti prepričan, da njegovi buržuazijski duši ni nič zopernejšega od resničnega demokratizma in da je le zategadelj izpovedal lani svoj demokratični konfiteor, ker bi bil sicer utonil v deročih valovih splošne in enake volilne pravice. Že tega ne bo pozabil dr. Kreku nikdar, da ga je prisilil sesti v državnem zboru poleg enega Gostinčarja!«

Skratka: Šušteršič naj ne bi vedel, kaj pravzaprav dela, ali pa naj bi se le pretvarjal, da je zavzet za demokratične ideale. Za razliko od njega naj bi bil Krek pravi demokrat. Prav tako naj bi bil Šušteršič pred prvo svetovno vojno vselej v pravi harmoniji ali kar pristrčni zvezi z ljubljanskim knezoškofom, za kar sta obstajali dve razlagi: medtem ko so liberalci menili, da je prvak SLS podaljšana roka Antona Bonaventure Jegliča in rimskega papeža, je socialdemokratski agitator in poslanski kandidat Ivan Cankar pisal o »ljubljskem škofu dr. Šušteršiču ter njegovem oprodi in kortešu Antonu Bonaventuri«.⁶ Resnica pa je nekoliko bolj zapletena, kar odkriva Jegličev dnevnik. Ljubljanski škof je namreč leta 1902 z nelagodjem spremljal radikalno Šušteršičevo politiko. Preobrazba konservativne Katoliške narodne stranke v populistično Slovensko ljudsko stranko ter njen program, ki je terjal splošno in enako volilno pravico, sta se Jegliču zdela dosleden zaključek udejanjanja liberalnega načela o ljudski suverenosti.⁷ Škof je svoje skrbi zaupal dnevniku 28. avgusta 1902, 8. septembra istega leta pa najdemo v njegovih zapisih celo novico, da je pisal Šušteršiču in mu sporočil, da marsičesa, kar se govori v katoliški stranki, on (tj. škof) ne bi podpisal. 16. septembra 1902 Jeglič sicer hvali Šušteršičevo strankarsko kampanjo, ki jo duhovniki na Kranjskem povsod podpirajo – ne vedoč, da pravzaprav zagovarjajo liberalni princip splošne in enake volilne pravice! Šušteršič je na Jegličeve pomisleke odgovoril zelo diplomatsko: obljubil je, da bo previden, vendar pa ni bil voljan zaviti s svoje dotedanje usmeritve. Menil je, da mora nastopiti z vso ostrino, ker gre za aut-aut. Sodil je, da mora ljudstvo v ofenzivo in se zavedati svoje moči.⁸ Kljub škofovim svarilom se Šušteršič načelu splošne in enake volilne pravice ni odpovedal, kar Jeglič potrjuje v svojem dnevniku 3. januarja 1903. Škofu se je razširitev volilne pravice tedaj zdela sprejemljiva le, če bi pomenila prehod na volitve po stanovskih interesih (kurialni sistem se mu očitno ni zdel dovolj »stanovski«!). Šele obisk pri papežu januarja naslednjega leta je Jegliča nekoliko pomiril, saj je sveti oče odobril delovanje SLS in pojasnil, da ni proti razširitvi volilne pravice.⁹

⁴ I. Cankar, Zbrano delo, 25. knjiga, Ljubljana 1976, 155, 334.

⁵ I. Cankar, n.d., 53, 303.

⁶ I. Cankar, n.d., 156.

⁷ Dnevnik A. B. Jegliča, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, zapis za 28. avgust 1902.

⁸ Dnevnik A. B. Jegliča, 16. september 1902.

⁹ Dnevnik A. B. Jegliča, 31. januar 1904.

Dr. Ivan Šušteršič

Šušteršič se je že konec leta 1902 in v začetku 1903 na deželni ravni zadovoljil zgolj z razširitvijo volilne pravice (osnovala naj bi se nova kmečka kurija, kakor je predlagal ministrski predsednik Körber,¹⁰ v resnici se je pozneje ustanovila splošna kurija: zastopstvo interesov je ostalo zlasti zaradi strahu veleposestnikov pred uveljavitvijo demokratičnih načel¹¹), medtem ko na državni ni popuščal. Očitno se je zavedal, da je realnost v cislajtanski polovici habsburške monarhije kot celoti precej drugačna od realnosti v kulturno zelo provincialni in gospodarsko zaostali kranjski deželi. Navsezadnje je celo Jeglič v dunajski gosposki zbornici govoril in glasoval za splošno in enako volilno pravico. Vendar je v njegovem dnevniku pod datumom 20. december 1906 najti pomenljivo vest o tem: medtem ko je drugim škofom (tudi Napotniku) pisal ministrski predsednik Max Vladimir baron Beck in jih vzpodbujal h glasovanju za volilno reformo (poljskim škofom je pisal celo sam cesar!), je Jegliča v tem smislu »obdeloval«¹² le Šušteršič (Beck je preko njega Jegliču poslal zgolj sporočilo, naj v svojem govoru ne omenja narodnostnega vprašanja). Najbrž so na Dunaju menili, da so slovenski katoliki z uveljavitvijo splošne in enake volilne pravice toliko pridobili (zlasti pri kreiranju volilnih okrajev, ki so bili pisani na kožo SLS,

¹⁰ Dnevnik A. B. Jegliča, 2. januar 1903.

¹¹ Prim. še dnevnik A. B. Jegliča, zapis za 3. januar 1903.

nitni malo pa ne domačim liberalcem), da njihovega škofovskega zaščitnika ni treba še posebej vabiti k odločilnemu zasedanju oz. glasovanju!

Šušteršič torej nikakor ni bil kak »talmidemokrat«, se je pa kot realen politik zavedal, da na Kranjskem ni mogoče doseči istega kot na Dunaju, in zato zaradi principov ni rinil z glavo skozi zid. (V svoji SLS je npr. moral premagati znatno opozicijo zoper splošno in enako volilno pravico; Fran pl. Šuklje, ki je bil po letu 1900 ugleden pristaš katoliškega tabora, se je ogreval zgolj za splošno, ne pa tudi enako volilno pravico!¹²) V Ljubljani načela niso pomenila dosti, medtem ko se v cesarski prestolnici skorajda ni bilo mogoče boriti za kaj drugega kot zanje, saj je imel parlament v dobi po Taafeju – kakor je slikovito zapisal Šuklje – zgolj še trenutke lucidnosti.¹³ Od tod tudi izvira čudno neskladje med Šušteršičevo politiko na Dunaju, ki se je odvijala v velikem in največjem stilu (Šušteršič kot šef različnih parlamentarnih grupacij) in ki kljub vsem uspehom za Slovence ni pomenila bistvenega izboljšanja položaja, ter med njegovimi machiavellističnimi potezami na »domači fronti«, ki so bile videti kot en sam hudo neidealen boj za oblast. Treba pa je poudariti, da Šušteršič kljub škofovim opozorilom vsaj na državni ravni ni odstopil od zahteve po splošni in enaki volilni pravici; še več: Jegliča je očitno prav on prepričal, da je s svojim glasom v gosposki zbornici podprl Bečkovo volilno reformo. Vsekakor je škof imel prav, ko je menil, da je načelo splošne in enake volilne pravice dosledna izpeljava liberalnega principa ljudske suverenosti (ki ga je sicer najbolj jedrnat izrazil Abraham Lincoln v znamenitem gettysburškem govoru leta 1863, ko se je zavzel za »vladavino ljudstva, iz ljudstva in za ljudstvo«¹⁴). Prav zato se je lahko Katoliška narodna stranka za javnost prelevila v Slovensko ljudsko stranko šele 27. novembra 1905,¹⁵ čeprav je kot takšna po Šušteršičevi zaslugi delovala že od 1902. leta.

V mejah možnega se je Šušteršič tudi pozneje, v času svojega deželnega glavarstva, bližal načelu splošne in enake volilne pravice – seveda predvsem tam, kjer je to koristilo njegovi stranki (razširitev volilne pravice za občinske volitve v Ljubljani na nekatere kategorije ženskega prebivalstva). V Jegličevem dnevniku je prav tako ohranjena zanimiva epizoda iz začetka leta 1914: škof je 22. februarja 1914 zapisal, da je Šušteršič na zasedanju deželnozborskega kluba poslancev (Vse)Slovenske ljudske stranke zagovarjal izenačenje plač učiteljev in učiteljic, vendar je ostal v manjšini proti Kreku, ki je temu predlogu nasprotoval! Očitno Šušteršič ni imel tako hudih predsodkov pred žensko emancipacijo kot Krek, čigar socialni čut so pozneje njegovi propagandisti kovali v deveta nebesa. Jeglič je tedaj povsem zaupal Šušteršiču in je potegnil z njim – toda celo njegova avtoriteta ni opravila nič proti skupini Krek-Gregorič.

Ker v deželni politiki na Kranjskem načela niso pomenila nič, vse pa strankarska disciplina, je Šušteršičeva administracija včasih izgledala bolj konservativna, kot je dejansko hotela biti. Tudi po Krekovi zaslugi oz. krivdi.

Ali je bil Šušteršič v resnici »teroristični šef SLS«?

Že iz pravkar navedene epizode je razvidno, da je pisanje o Šušteršičevi avtokraciji znotraj stranke v dokajšnji meri prepotencirano. V naši katoliški javnosti se je v glavnem pojavilo šele med 1. svetovno vojno in se potem vztrajno ponavljalo, tako da je postalo neke vrste samoumevna »resnica«. Zato pa so o Šušteršičevem samosilniškem značaju vedeli že prej veliko povedati liberalci. Vendar se s tem nekako ne sklada njihovo zatiranje, da se je Šušteršič bal Kreka. V že omenjeni Hribarjevi Sloveniji se je 12. decembra 1907 npr. moglo prebrati prav to:

»Razdor v klerikalni stranki je /.../ za poznavalca naših razmer očiten in dr. Šušteršič se le zategadelj ne upa nastopiti zoper Kreka, – ker se ga boji. Za Krekom stoji namreč cela mogočna

¹² F. Šuklje, n.d., 257 in dalje. Šuklje je z določeno simpatijo pisal o Mussoliniju in njegovem fašističnem sistemu, ki naj bi uspešno presegal načelo splošne in enake volilne pravice, čeprav »graščaku s Kamna« ni bilo všeč nasilje ducejevih črnih srajc (Šuklje, n.d., 259, 260).

¹³ F. Šuklje, Iz mojih spominov III, Ljubljana 1929, 11.

¹⁴ Ch. A. Beard, M. R. Beard, Zgodovina Združenih držav Amerike, Ljubljana 1959, 579, 580.

¹⁵ F. Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928, 116.

krščansko-socijalna organizacija, ki je njegovo delo in ki jo vodijo njegovi učenci. In dr. Šušteršič dobro ve, da bi te mase na migljaj zagrmle: »Doli ž njim!« z istim navdušenjem, s katerim mu danes na povelje Krekovo pojo HOSANA. Boj bo torej ostal za enkrat še prikrit in vodil ga bo zlasti dr. Šušteršič po tisti krtovi taktiki, v kateri je mojster in s katero se mu je posrečilo zastrupiti vse naše javno življenje.«

Šušteršič se Kreka v resnici ni bal in se ga ni loteval s »krtovo taktiko« (zato pa je Krek ob izbruhu prve svetovne vojne Šušteršiču pisal: »Vsi smo Tvoji,«¹⁶ nato pa začel rovariti proti njemu!). Dokaz za to je njegovo ravnanje v strahoviti aferi Theimer-Krek. Fran Erjavec je v svoji mestoma čisto resno spisani Zgodovini katoliškega gibanja na Slovenskem sicer lansiral insinuacijo: »Razen tega so pa začeli mnogi sumiti, da stoji Šušteršič tudi za – Theimerjevo in njenim bojem proti Kreku,«¹⁷ vendar je – značilno – ni podprl z nobenim dokazom (kaj šele s kakšnim konkretnim imenom, se pravi s pričó!). Dejstvo pa je, da se je Šušteršič pri škofu Jegliču zavzel za Kreka, ki se je na vrhuncu afere bal, da bi ga zadel mrtvoud, če bi Theimerjeva objavila njegova delikatna pisma...¹⁸ O vsej grozoviti aferi je poročal tudi Matija Škerbec v drugem delu svojega Pregleda novodobnega slovenskega katoliškega gibanja:

»Prvi mi je vso zadevo točno razložil Ivan Kregar. Skoro nisem mogel vsega verjeti. Bil sem skrajno razočaran, ker sem svoj čas odločno branil Krekovo nedolžnost. Hotel sem se še informirati pri Fr. Jakliču, ki je bil zelo veren in moralen mož. Ko pridem k njemu, mu rečem:

»France, meni je Kregar pravil, da je res imel dr. Krek razmerje s Kamilo Theimer. Ali je to resnica?«

Jakliču je bilo očitno težko govoriti o tej zadevi, a mi je priznal: »Res je tako. Vsi državni poslanci smo vedeli za to. Theimerjeva se je celo bahala s tem razmerjem. Dr. Šušteršič je lepo prosil dr. Kreka in ga opominjal, naj ne hodi več k tej ženski, a vse to ni nič pomagalo.«

Dr. Krek se je seznanil s to žensko, ki je bila uslužbena na kmetijskem ministrstvu, ko je hodil tja intervenirat za razne zadeve. Pisal ji je tudi pisma, ki ga kompromitirajo.

Toda dr. Krek, kakor mi je zatrjeval dr. Pegan, se je zelo boril sam s seboj. Ko je dobil zopet oblast nad seboj, se je skušal otrestiti te ženske. Kamila Theimer je nato prišla za njim na Kranjsko, Krek pa se je umaknil na Prtovč. Ko je Theimerjeva videla, da ne more več priti v stik z njim, je izročila kompromitujoča Krekova pisma »Slovenskemu narodu«, ki jih je priobčil /Miroslav Malovrh, »Narodov« faktotum, je za »udarec na pavke« izbral 25. september 1913, ko se je predvolilni boj na Kranjskem bližal vrhuncu!/. Po deželi je nato nastal ogromen škandal.

Tedaj je prišla k dr. Šušteršiču deputacija ljubljanske duhovščine in zahtevala, da mora dr. Krek izginiti iz javnega življenja. Dr. Šušteršič pa se je odločno uprl tej zahtevi.«¹⁹

Čeprav je Škerbec Kreku zelo nenaklonjen²⁰ in ob vsaki priliki na vsa usta hvali Šušteršiča, Jegličev dnevnik potrjuje njegovo pričevanje: Šušteršič je Kreka v času afere s Kamilo Theimer odločno zagovarjal in mu pomagal, čeprav je vedel, da se je njegov posvečeni strankarski tovariš znašel v za duhovnika nemogoči situaciji. Po Škerbčevem poročilu naj bi Šušteršič na smrtni postelji celo izjavil župniku Janezu Pibru: »Iz svojega življenja obžalujem le krivico, ki smo jo storili Kamili Theimer.«²¹ To pomeni, da je bil globoko prepričan o resničnosti njenih obtožb, pa je zaradi strankarskih interesov za javnost zagovarjal nedolžnost svojega kolega in poznejšega

¹⁶ I. Šušteršič, Moj odgovor, 1922, 106.

¹⁷ F. Erjavec, n.d., 215.

¹⁸ Dnevnik A. B. Jegliča, 25. julij 1913.

¹⁹ M. Škerbec, Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja II, Cleveland 1957, 107, 108. Zanimivo je, da je Škerbčev pregled izšel »s cerkvenim privoljenjem« in ima zato mnogo bolj »uraden« značaj kot Erjavčeva zgodovina.

²⁰ M. Škerbec v n.d., 107, npr. spravlja v javnost podatke o Krekovi aferi z Josipino Eržen in o njenem sinu; piše tudi o tem, kako so Krekovi pristaši hoteli naprtiti otroka Josipino Eržen kar Šušteršičevemu privrzcemu dr. Vladislavu Peganu, ki pa je celo pri sodnji vložil tožbo proti razširjevalcem tovrstnih govoric. Škerbec opozarja še na Krekovo dvoličnost ob odstopu kranjskega deželnega poslanca in glavarja Frana pl. Šukljeta (Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja I, Cleveland 1956, 121 in dalje). Prav tako omenja Krekov mladostni alkoholizem (Pregled II, 100).

²¹ M. Škerbec, Pregled II, 69.

tekmeča – in to v uri njegove največje ranljivosti! Brez Kreka si »nekronani vojvoda kranjski« očitno ni znal predstavljati učinkovite katoliške stranke. Vendar o kakšni Šušteršičevi bojazni *pred* Krekom ne more biti govora. Morda se je Šušteršič bal za stranko *zaradi* Kreka in njegovega življenskega sloga, ki ga vsi kranjski duhovniki niso obravnavali tako razumevajoče in človeško kot Anton Bonaventura Jeglič. Vsekakor sta Šušteršič in ljubljanski knezoškof leta 1913 v razmerju do Kreka pokazala največjo mogočo širino in se izkazala s strpnostjo.

Zaradi navedenega je močno postavljena pod vprašaj Šušteršičeva avtokracija in vsemogočnost v SLS, pa čeprav se vesti o njegovem samosilništvu v Jegličevem dnevniku sporadično pojavljajo že od konca leta 1899²² (škofu se namreč pritožujejo različni ljudje). Zelo čuden vtis naredijo tožbe v Jegličevem dnevniku z dne 1. julija 1913, saj se Šušteršiču na eni strani očita avtokratičnost, na drugi pa tudi to, da ima nanj kot na deželnega glavarja preveč vpliva žena! To dvoje preprosto ne gre skupaj. Izgleda, da so nasprotnikom »nekronanega vojvode kranjskega« prišle prav še tako nekonsistentne obtožbe, ko so ga hodili tožarit k ljubljanskemu knezoškofu. Sicer pa je Škerbec plastično opisal Jegliča z besedami: »Kdor je znal izrabiti škofovo preproščino, ki ni poznala zvijače in je mislila, da so vsi tako odkriti, kot je bil on, ta ga je kaj lahko speljal na led.«²³ Videti je, da so se Šušteršičevi nasprotniki tega zelo dobro zavedali. Značilno je tržaški škof Nagl svojega ljubljanskega kolega župniku Pibru označil takole: »Jaz sem Nagel, vaš škof pa prenagel.«²⁴

Poznavalcu zgodovinskih virov se zdi zgoraj citirana Erjavčeva insinuacija, ki je brez dvoma v službi utemeljitve in opravičevanja poznejše Krekove akcije proti njegovemu legitimno in legalno izvoljenemu strankarskemu šefu Šušteršiču, neresnična. Se je pa sodobnikom obeh protagonistov spora v SLS med prvo svetovno vojno in neposredno po njej zdela verjetna: liberalni tisk je že prej Šušteršiča opisoval kot terorističnega despota in ga v živih barvah slikal kot notornega spletkarja, tu in tam skorajda kot pravega Mefista... Krekovi pristaši so le sejali tam, kjer so že svobodomisleci orali. Poleg tega je treba vedeti, da mogočniki ne odpuščajo tistim, ki jih vidijo v trenutkih slabosti. Še manj tistim, ki jim pomagajo iz resnično velikih zadreg in nevarnosti (za Kreka je bila afera s Theimerjevo dejansko edina preizkušnja, ko je njegova politična kariera visela na nitki: položaj je obvladal le s Šušteršičevo pomočjo). In ko so bile težave mimo, je bilo treba odstraniti ali kako drugače onemogočiti neprijetne priče (za Kreka je nevarnost minila takoj po ponovni izvolitvi v kranjski deželni zbor)... Seveda se lahko dvomi o Šušteršičevih altruističnih motivih za brezskrupulozno obrambo Janeza Evangelista Kreka leta 1913 (v prokrekovskih krogih SLS so hoteli njegovo afero s Kamilo Theimer potlačiti tako, da bi nekoliko eksaltirano gospodično iz kmetijskega ministrstva omožili s priletnim poslancem Franom Povšetom²⁵ ter jo na ta način obvladali, hkrati pa jo spravili v Krekovo bližino, vendar naj bi se nesojenemu slovenskemu Falstaffu o takšni vlogi – po Škerbcem zatrjevanju – niti sanjalo ne!): utegnilo mu je iti zgolj za prikritje mučnega škandala, ki bi poslabšal možnosti njegove na vsesplošno poštenost prisegajoče stranke na deželnozborskih volitvah ob koncu omenjenega leta. Vendar vseeno ni mogoče povsem izključiti možnosti, da je strmoglavljeni »nekronani vojvoda kranjski« na smrtni postelji krivico Theimerjevi obžaloval tudi samo zaradi svojega globokega verskega čustva oz. prepričanja in ne zavoljo zamujene idealne priložnosti za dokončni obračun s Krekom.

A kakor koli že: v času afere Theimer-Krek je Šušteršič ravnal v skladu s strankarskim interesom in povsem zanemarljivo osebnega, kar ga je pozneje drago stalo. V brošuri Moj odgovor je po prvi svetovni vojni lakonično označil svojo največjo politično napako z besedami: »Bil sem fanatičen strankar.«²⁶ Poleg tega pa je Šušteršič iz lastne izkušnje vedel, kako neučinkovite so

²² Dnevnik A. B. Jegliča, 7. november 1899. 18. novembra 1899 se je škofu zaradi Šušteršiča potožil deželni glavar Detela. Po njegovem mnenju se Šušteršič ne ozira na nasvete starejših.

²³ M. Škerbec, Pregled II, 88.

²⁴ M. Škerbec, Pregled II, 87.

²⁵ M. Škerbec, Pregled I, 124.

²⁶ I. Šušteršič, n.d., 141.

liberalne gonje proti katoliškim prvakom, ki so pri sila pobožnem slovenskem ljudstvu apriorno veljali za poštenjake – ne glede na dejansko stanje. 24. aprila 1902 je namreč v dunajskem državnem zboru Schönererjev pristaš F. Stein Šušteršiču zaklical »Doktor Žlindra«, s čimer je namigoval na nepošteno kupčevanje Gospodarske zveze s Thomasovo žlindro.²⁷ Celo Fran Erjavec je v svoji Zgodovini katoliškega gibanja na Slovenskem moral priznati, da katoliška Gospodarska zveza pri svojem poslovanju ni imela čistih rok in je prodajala namesto 18% žlindre tudi samo 15%.²⁸ Šušteršič se je raztogotil in terjal za Steina grajo, vendar je parlament (zlasti potem, ko je »primer« izčrpno razložil še dr. Tavčar, ki je seveda z veliko naslado poročal o sleparstvu svojega katoliškega zoprnika in nad njegovo glavo vihtel pravičniški prst) presodil, da nemški poslanec ne zasluži kazni. Ker je katoliška stranka aranžirala »povodenj zaupnic«²⁹ Šušteršiču, se je ta vsemu navkljub uspel obdržati v sedlu, nato pa je sitno afero – kakor pozneje ono Theimer-Krek – zagnil v mrak pozabe in zanjo ve samo še kak zgodovinar...

»Žlindrina afer«³⁰, ki je v resnici bolj anekdota kot resen politični dogodek, pa preučevalce preteklosti opozarja na Šušteršičevo odločilno vlogo ne le v političnih, temveč tudi gospodarskih ustanovah slovenskega katoliškega tabora. Gospodarska zveza in Šušteršič sta bila na začetku 20. stoletja očitno sinonima, saj je bil poznejši »nekronani vojvoda kranjski« edini posameznik, na katerega je padla senca suma nepoštenosti zaradi kupčijskih podvigov Gospodarske zveze. Torej je zelo na mestu opozorilo Matije Škerbca, da je bil prva leta duša novega zagona slovenskega združnega gibanja v okvirih katoliškega tabora (po prvem zagonu, za katerega je bil najbolj zaslužen liberalno usmerjeni Miha Vošnjak) Ivan Šušteršič.³¹ V zgodovinopisju se njegov delež na gospodarskem področju prepogosto spregleduje, neutemeljeno pa se povzdigujejo Krekove zasluge, ki so sicer nespregledljive, a poznejše. Skratka: Šušteršič se pojavlja v vseh porah slovenskega katoliškega gibanja, vendar je razlog za to treba iskati predvsem v njegovi učinkoviti delavnosti, ne pa v terorizmu in avtokraciji, ki bi bila pri ustanavljanju različnih organizacij prej v škodo kot v korist. Kot soustanovitelj mnogih katoliških organizacij je Šušteršič užival velik ugled, to pa je zunanjim opazovalcem dajalo vtis njegove čezmerne ambicioznosti.

V devetdesetih letih 19. stoletja je bil mož povsod zraven zato, ker je bil v tem odločilnem času za razcvet slovenskega katoliškega gibanja eden redkih sposobnih in požrtvovalnih laikov v njem. Kot takega ga je prvi spoznal ljubljanski knezoškof Jakob Missia in ga izbral za »moža usode«. Ko se je leta 1896 zastavljalo vprašanje Klunovega nasledstva, je namreč Missia pri nadomestnih državnozborskih volitvah prepovedal kandidirati priljubljenemu dr. Ignaciju Žitniku, Šušteršič pa je potem ugnal krščanskosocialno usmerjenega dr. Vinka Gregoriča³¹ (ki je tudi pozneje hodil precej samosvoja pota v politiki; povezal se je celo z liberalcem dr. Vladimirjem Ravniharjem, ki je leta 1906 ustanovil Gospodarsko stranko z nalogo preseči tradicionalna politična nasprotja med rojaki, vendar manever ni uspel; Gregorič je nato vneto podpiral Kreka). Ker je bil Klun nesporni vodja slovenske katoliške politike, je Šušteršiču izvolitev na njegovo mesto zagotavljala vodstven položaj znotraj našega katoliškega tabora. Šušteršič je kljub mladosti (leta 1896 je bil star šele 33 let, kar je za politične razmere tiste dobe pomenilo rosno mladost) poosebljal kontinuiteto s Klunovim konservatizmom, saj ni pripadal modernističnim krščanskim socialcem,³² hkrati pa je bil zaradi že izpričane energičnosti obet evolucije. Šušteršičeva izvolitev v splošni kuriji na državnozborskih volitvah leta 1900 je samo še utrdila in poudarila njegov

²⁷ Prim. ponatis liberalne brošure Žlindra v državnem zboru v: Dr. Ivan Šušteršič, Moj odgovor – Žlindra v državnem zboru, Ljubljana 1996; F. Erjavec, n.d., 76, 77.

²⁸ F. Erjavec, n.d., 76.

²⁹ F. Erjavec, n.d., 77.

³⁰ M. Škerbec, Pregled I, 138 in dalje. Prim. še F. Erjavec, n.d. 108, 109.

³¹ F. Erjavec, n.d., 105, 106. Gregorič, ki je bil zdravnik, Šušteršiča ni maral in je leta 1914 celo nastopil proti njegovim in Lampetovim prizadevanjem za šolo bolnišničnih postrežnic na Kranjskem. Gregoriču je pri tem seveda stal ob strani neizogibni Janez Evangelist Krek (Dnevnik A. B. Jegliča, 22. februar 1914).

³² Res se v Jegličevem dnevniku 15. decembra 1900 Šušteršič omenja kot krščanskosocialni kandidat (oz. zmagovalac) na volitvah, vendar razen populizma politika »nekronanega vojvode kranjskega« s krščanskosocialno usmeritvijo ni imela dosti skupnega.

položaj nespornega šefa katoliške stranke na Slovenskem. Krščanskosocialna struja njegove kandidature leta 1896 sicer ni bila posebej vesela in mu je hlastno iskala protikandidata ter ga po prisilnem Žitnikovem izstopu iz predvolilne dirke končno našla v Vinku Gregoriču, vendar je ostala v okvirih enotne stranke slovenskih katolikov. Dejansko nevarnost za Šušteršičev vodilni položaj v slovenskem katoliškem gibanju je vse do 1. svetovne vojne predstavljala le zamenjava na ljubljanskem škofijskem sedežu, ki je do nastopa škofa Rožmana ostajal odločilen faktor v politiki SLS in njenih predhodnic. Ko je Šušteršič izgubil Jegličevo podporo, je bil odpisan. V tistih časih pač še niso snemali in vrteli filmov z naslovom Vrnitev odpisanih...

Jeglič in Šušteršič

Šušteršič si je srce ljubljanskega škofa Missie pridobil predvsem s svojo učinkovito delavnostjo. Toda leta 1898 je bil imenovan novi ljubljanski škof Jeglič, ki se je pred prihodom na svoje nadpastirsko službeno mesto sestal z »vladiko djakovskim« Josipom Jurajem Strossmayerjem. Ta mu je svetoval politično zbližanje z Ivanom Hribarjem. Toda kranjska duhovščina, ki je pretežno sledila Mahnič-Missievim idejam, da je treba moderno življenje povsem prepojit s katolicizmom in ga prenoviti v Kristusu, je na prvih duhovnih vajah z novim škofom le-temu postavila ultimati: »Prevzvišeni, vi z nami, mi z vami; vi zoper nas, mi zoper vas...«³³ Jeglič je hitro spoznal, da delovanje v skladu s Strossmayerjevimi nasveti na Kranjskem ni mogoče, saj so bili liberalci in katoliki zapleteni v zelo osebne, surove in pritlehne medsebojne obračune, ki so kulminirali v nekaj odmevnih sodnih pravgdah. Že januarja 1899 je novi škof z odpovedjo Slovenskega naroda jasno pokazal, da bo v politiki hodil enako pot kot Missia, nato pa se je večkrat podal zagovarjat svojo duhovščino na Dunaj, kjer je od ministra Hartla in celo samega cesarja Franca Jožefa poslušal bridke očitke o njeni surovosti ter neizobraženosti (februarja 1902, januarja 1903).³⁴ Na nekaj več razumevanja je Jeglič naletel le pri ministrskem predsedniku Körberju, ki je očitno bolje poznal razmere in je vedel, da tudi liberalci s svojimi pogosto povsem neutemeljenimi »protifarškimi« gonjami niso ravno vzor nedolžnosti in kreposti.³⁵

Za prihodnost se je kot posebej usodna izkazala pravda med liberalnimi tožniki in Evgenom Lampetom decembra 1901; Lampe je bil kot urednik Slovenca, ki je žalil svobodomislece, obsojen na 1000 kron globe ali 2 meseca zapora, nakar je graško nadsodišče po pritožbi tožilcev kazni zvišalo na 3 mesece zapora: obsojeni duhovnik, ki je posvetno pravo doživljal kot fakultativno institucijo, je pobegnil na tuje in počakal, da je pravda zastarala, zato pa po Šukljjetovem odstopu ni mogel biti imenovan za kranjskega deželnega glavarja...³⁶ Leta 1911 je bil Jeglič že tako fanatičen strankar, da je od trnovskega župnika Ivana Vrhovnika, ki je bil v politiki liberalno usmerjen, zahteval, naj zaprosi za upokožitev. Škofa ni omehčalo niti 3000 podpisov v podporo priljubljenemu župniku.³⁷ Samo dve leti potem je bil Jeglič mnogo manj zakrknjenega srca in je po Šušteršičevi vzpodbudi pomagal Kreku. Vsekakor se ni mogoče izogniti sklepu, da je Jeglič vero in politiko doživljal kot področji, ki ju ni mogoče ločevati.

Na Šušteršiča se je Jeglič posebej navezal, ko ga je ta leta 1908 rešil sila neprijetne pogodbe z italijanskim podjetnikom Feltrinellijem. Škerbec o tem poroča:

»Dr. Šušteršič je bil odličen pravnik. Ko je škof dr. A. B. Jeglič napravil z italijansko družbo Fratelli Feltrinelli nesrečno pogodbo, po kateri bi bili izsekani vsi gozdovi škofijske menze v Gornjem gradu in bi bila morala škofija k temu še doplačevati, so razni pravniki študirali to pogodbo, a niso znali

³³ M. Škerbec, Pregled II, 94.

³⁴ Dnevnik A. B. Jegliča, 3. februar 1902; 31. januar 1903.

³⁵ Dnevnik A. B. Jegliča, 31. januar 1903. Seveda je moral škof Körberjevo razumevanje poplačati s političnim popuščanjem: vlada in katoliška stranka na Kranjskem sta se začeli dogovarjati za rešitev zapletov v deželi, ki jih je po mnenju Šušteršiča in njegovih pristašev zakuhal deželni predsednik Hein.

³⁶ Dnevnik A. B. Jegliča, 3. februar 1902; Škerbec, Pregled I, 123.

³⁷ Dnevnik A. B. Jegliča, 7. avgust 1911. Vrhovnik je bil potem upokojen šele 1918. leta.

najti rešitve za škofijo in za škofa, ki bi bil moral zaradi tega odstopiti. Ko naprosijo dr. Šušteršiča, da je preštudiral vso zadevo in skušal rešiti, kar se rešiti da, je našel prav enostavno rešitev. Pride k škofu in mu reče: »Prevzvišeni, imam rešitev, toda le v slučaju, če mi popolnoma zaupate.«

»Bom!« je bil kratek odgovor vsega potrtega škofa. Dr. Šušteršič potegne iz svoje aktovke polo papirja, kjer je bilo napisano: »Podpisani dr. A. B. Jeglič, škof ljubljanski, s tem odstopam kot ljubljanski škof.« – Škof je ves osupel prebral napisano polo in je brez besed podpisal. Dr. Šušteršič je šel nato k zastopniku italijanske družbe Feltrinelli, ga pregovarjal, naj bi se vendar ta pogodba razdrila, a nasprotni advokat se je smejal, rekoč: »Vi ste pravnik in dobro veste, da je pogodba veljavna.« – Dr. Šušteršič nato potegne od škofa podpisano polo in jo pokaže nasprotnemu advokatu. Ta je takoj vedel, kak je sedaj pravni položaj, ko bi z odstopom škofa postala vsa pogodba ničeva, ker more vsak škof predati uživanje škofijskega premoženja le za dobo svoje službe. Takoj je nasprotnik klonil, pogodba je bila razveljavljena in dr. Šušteršič je nato strgal od škofa podpisano izjavo.³⁸

Morda je Škerbčev opis dogodka nekoliko prostodušna in anekdotična »obnova« dejanskega stanja, vendar ga v bistvu potrjuje Jegličev dnevnik. 11. marca 1908 je ljubljanskemu knezoškofu postalo jasno, da je imel Feltrinelli v sedmih letih od sklenitve pogodbe 1,400.000 kron čistega dobička, kar je zares impresivna številka. Pogodba, ki naj bi Jegliču finančno omogočila izgradnjo škofovih zavodov (nekaj strossmayerske velikopoteznosti je Jegliču vendarle ostalo!), se je torej izkazala za popolnoma zgrešeno potezo. Sredi meseca marca 1908 je prišel v Ljubljano Feltrinelli s svojim ravnateljem in advokatom Klemenčičem oz. Klementsčitschem iz Beljaka, sledilo pa je nekaj dni negotovosti.³⁹ Jeglič je za čas svojega škofovanja nepreklicno izročil upravo nad Gornjim gradom svojemu kapitlju, pripravljen pa je bil celo odstopiti. Vendar je mogel že 4. aprila 1908 zaupati svojemu dnevniku, da je nesrečna pogodba razveljavljena in da je spretni Šušteršič z nasprotno stranko dosegel poravnavo. Seveda je škof srečni razplet mučne finančne drame komentiral po svoje z besedami: »Molitev pomaga.«⁴⁰ Moral bi zapisati: Šušteršič pomaga!

Jasno je, da je bil poslej Šušteršič oseba največjega škofovega zaupanja. Januarja 1910 je njuna naveza izbojevala novo zmago. 14. januarja tega leta je Šušteršič prosil Jegliča, naj mu izposluje avdienco pri papežu v važni zadevi.⁴¹ Deset dni pozneje pa se v škofovem dnevniku že lahko bere poročilo o podvigih vodje SLS v Rimu: odločujočim faktorjem v Vatikanu je Šušteršič pojasnil, da se na slovanskem jugu bije boj za vpliv med pravoslavljem in katolicizmom, Hrvatje pa ne doumejo zahtev časa, zaradi česar se je moč Beograda povečala. Edino Radić južno od Kolpe in Sotle razume položaj, a njegovo gibanje ni prav katoliško. Le Slovenci so zanesljiva opora rimske cerkve na slovanskem jugu; njihova prizadevanja bodo uspešna, če bodo uspeli sesti v srce ljudstva – zato se tudi povezujejo z Radićem (za Šušteršiča so Slovenci očitno bili isto kot SLS!). V Istri, kjer je vpliv liberalcev velik, bi bilo mogoče mnogo doseči, če pride pravi škof v Trst... Šušteršič je govoril o vrlinah Andreja Karlina kot kandidata za nadpastirsko službo pri sv. Justu, pri čemer je – kakor na Dunaju pri Stürgkhu in Bienenrthu – diskretno opozarjal tudi na očitne slabosti njegovih morebitnih tekmecev (Faiduttija in nemških kandidatov).⁴² Konec januarja 1910 je bil v Vatikanu še Jeglič in je sv. očetu govoril v Šušteršičevem smislu. Seveda pa papež in njegova administracija nista pozabila izrabiti prilike in sta pokritizirala razvpito Jegličevo brošuro o krščanskem zakonskem življenju,⁴³ ki se je nadvse drzno lotevala tudi najbolj kočljivih vprašanj spolnosti. Vsekakor so v Rimu razumeli škofov dober namen in pritlehno (ne)moralo kranjskih liberalcev ter se niso preveč menili za njihovo ihtavo gonjo proti Jegličevemu priročniku. Škof je že vedel, zakaj se je pod delikatno knjižico sam podpisal: da bi njegovi nasveti kaj zalegli pri zelo pobožnem slovenskem ljudstvu, je moral uporabiti vso svojo nadpastirsko avtoriteto in ves svoj

³⁸ M. Škerbec, Pregled I, 99, 100.

³⁹ Dnevnik A. B. Jegliča, 17. marec 1908.

⁴⁰ Dnevnik A. B. Jegliča, 4. april 1908.

⁴¹ Dnevnik A. B. Jegliča, 14. januar 1910.

⁴² Dnevnik A. B. Jegliča, 24. januar 1910.

⁴³ Dnevnik A. B. Jegliča, 29. in 31. januar 1910.

nemajhen ugled med »prostim narodom«! Ob koncu leta se je pokazalo, da sta bila Šušteršič in Jeglič v Vatikanu zelo prepričljiva, saj je bil Andrej Karlin imenovan za tržaškega škofa. Spet se v bistvu potrjuje Škerbčevo pričevanje o tej zadevi:

»Dr. Lampe mi je pravil sledeče: Ko je nastalo vprašanje, kdo bo postal po odhodu dotedanjega tržaškega škofa dr. Nagla /na Dunaj/ njegov naslednik, so Italijani skušali spraviti na to mesto svojega človeka. Slovensko časopisje je po nalogu dr. Šušteršiča o tem molčalo. Nenadoma je dr. Šušteršič izginil iz Ljubljane. Dr. Lampe in drugi sodelavci so ga iskali, a ni nihče vedel, kje je. Ko se čez par dni vrne in ga dr. Lampe vpraša, kje je bil, mu je odgovoril:

»V Rimu sem bil pri pri sv. očetu. Dr. Karlin bo tržaški škof.

To se je nato tudi res zgodilo.«⁴⁴

Zaradi tolikšnih uspehov je Šušteršič v očeh svojih pristašev izgledal malone Superman. Celo krščanskosocialni struji v SLS se je zdel pred 1. svetovno vojno nenadomestljiv in tako je prav Krek zavrnil Šušteršičevo ponudbo, da po imenovanju za kranjskega deželnega glavarja v začetku leta 1912 odloži svoj državnozborski poslanski mandat.⁴⁵ Podoba Šušteršiča kot terorističnega avtokrata, ki hoče povsod imeti prvo in zadnjo besedo, je torej soustvarjal tudi Krek! Očitno se »nekronani vojvoda kranjski« leta 1912 celo Kreku, ki mu iskrene privrženosti demokratičnim idealom nihče ni odrekal, ni zdel tako hud samodržec, da bi ga ne podpiral.⁴⁶ Poleg tega obstajajo pričevanja, da je Krek Šušteršiču ob prvi vesti, kdo bo nasledil pl. Šukljeta v fotelju kranjskega deželnega glavarja, zabrusil: »In jaz te bom pa vrgel!«⁴⁷ To pomeni, da je v (Vse)Slovenski ljudski stranki na višku Šušteršičeve moči vladalo še dokaj sproščeno ozračje. Vendar je mogoče domnevati, da tolikšne svobode kot Kreku Šušteršič ni dovoljeval vsakomur: Kreka je po vsem videzu štel za precej evforičnega, a v bistvu nenevarnega človeka, ki raje govori, kakor dela, vrhu vsega pa pogosto spreminja svoje misli. 27. maja 1916 je npr. Evgen Lampe zapisal v svoj dnevnik zgovorno anekdoto: ko je župnik in deželni poslanec Janez Piber po naročilu duhovnikov radovljiskega dekanata prišel v Ljubljano poravnava prepir med Krekom in Šušteršičem ter se najprej oglasil pri prvem, nakar je drugemu poročal o svojem pravkar opravljenem razgovoru, je Šušteršič vprašal gorenjskega »mirovnika«, ali je s Krekom govoril dopoldne ali popoldne, ker mož dvakrat ni enih misli! V času 1. svetovne vojne je Šušteršič spoznal, da zna biti Krek zelo učinkovit in trdoživ politični voditelj, ki je neskončno več kot zgolj »propagandni minister« SLS, za kar je poprej veljal najbolj gorečim občudovalcem »nekronanega vojvode kranjskega.«⁴⁸

Zakaj sta se pravzaprav sprla Šušteršič in Krek?

Izbruh prve svetovne vojne je zaostril osebna nasprotja v (Vse)Slovenski ljudski stranki, ki je vsaj na Štajerskem in Koroškem bridko občutila spremenjene razmere. Evgen Lampe v svojem dnevniku 11. oktobra 1914 poroča o ovadbah proti štajerskim državnozborskim poslancem Korošču, Roškarju, Pišku, Benkoviču in Verstovšku. Vojaška oblast jim je zamerila geslo »Proč od Gradca!« in zavzemanje za trializem. 30. novembra istega leta pa si je Lampe zapisal, da so pri dr. Janku Brejcu na Koroškem organi reda naredili veliko hišno preiskavo: moške postave so iskali radiotelegrafsko postajo in se zanimali, ali mož riše zemljevide! Zaradi takšnih razmer se ne gre čuditi Šušteršičevi hiperlojalnosti, ki je vsaj kranjske pristaše SLS zavarovala pred preganjanji (čeprav na račun denunciranja strankinih nasprotnikov; Šušteršič in njegovi sodelavci so dobro

⁴⁴ M. Škerbec, Pregled II, 72, 73.

⁴⁵ F. Erjavec, n.d., 246.

⁴⁶ Treba pa je opozoriti, da je bil Krek precej nenavaden demokrat. Na nekem javnem shodu na Limbarski gori je ta bogoslovni profesor v maniri vaškega pretepača zagrozil liberalcem, da pojde z nožem nadnje (I. Hribar, Moji spomini I, Ljubljana 1983, 396). Ko so ga potem svobodomislec prikleščili zaradi afere s Kamilo Theimer, se je seveda tresel kot šiba na vodi. Hribar meni, da je »Narodov« faktotum Miroslav Malovrh prav zaradi Krekove grožnje s hladnim orožjem z obema rokama zagrabil priložnost, ki mu jo je ponudila nesrečna Kamila Theimer.

⁴⁷ F. Erjavec, n.d., 246.

⁴⁸ M. Škerbec, Pregled II, 102.

vedeli, s kom imajo opravka: Lampe v svojem dnevniku poroča, da je dr. Skubl pri državni policiji hud nasprotnik Slovencev⁴⁹). Toda Hribar piše v svojih spominih, da je tudi Tavčar ob izbruhu prve svetovne vojne sklenil igrati hinavca.⁵⁰

Kljub hudim medsebojnim obračunom v prejšnjih časih sta Tavčar in Šušteršič po sarajevskem atentatu ohranila znosne odnose. Lampe tako v svojem dnevniku 2. novembra 1914 poroča tole:

»Na kolodvoru sta bila tudi deželni glavar dr. Šušteršič in župan dr. Tavčar. Oba imata sina na vojski: prvi v Srbiji, drugi v Galiciji. Pogovarjali smo se o aprovizaciji. Župan je v skrbeh, računa z lakoto. Rekel sem, da je dobro, da se je zapletla Italija v Albanijo. Sedaj ima kost, ki jo naj grize, da nas pri miru pusti. Nato se je razvil sledeči razgovor:

Dr. Šušteršič: Če imamo vojsko z Italijo, je Lah lahko v štirih dneh v Ljubljani. Kaj boste vi tedaj storili, gospod župan?

Dr. Tavčar: Dal si bom sestaviti italijanski govor in jim bom šel nasproti. V tem govoru bo stalo: Mi smo mimi ljudje, prebivalstvo ne bo delalo sovražnosti, dajte tudi vi nam mir. Seveda, če me bodo pustili za župana.

Dr. Šušteršič: Vas bodo vzeli za talca.

Dr. Tavčar: Kaj? Da bi bil jaz ustreljen, če bi kak nemirnež kaj naredil?

Dr. Šušteršič: Vi boste najboljši talec. Ljubljana na nikogar tako ne drži kot na vas. Vse bo mirno, če boste vi za talca.

Dr. Tavčar: Ne, ne, tega pa ne, da bi jaz s svojim trebuhom moral dober stati za vse stranke. Saj se lahko primeri, da kdo nalašč strelja, da se le mene iznebi. Jaz bom plediral za to, da se breme pravično razdeli na vse stranke. Če me bodo Lahi vprašali, že vem, koga jim bom za talca prijavil.

Dr. Šušteršič: Nemara mene?

Dr. Tavčar: Da, za vašo stranko. Sicer je pa to čisto barbarski običaj: Kako pridem jaz do tega, da me ustrelje za to, kar je nekdo drugi naredil?

Jaz: Kdo bi si mislil pred par meseci, da bomo delali tako krvave dovtype?«

Težki časi so večino ljudi zelo spremenili. Maja 1916 je Tavčar že prišel k Šušteršiču in mu rekel, da »tako kakor pred vojsko ne sme biti več. Njega /= Tavčarja/ je sedaj sram, če pomisli, kaj je včasih počel. Narod /= časniki Slovenski narod/ ima on v rokah in bo gledal na to, da se kaj takega ne bo več pisalo.«⁵¹

Krek je začel plesti nove kombinacije, vendar se je Lampetu zdel kot Penelopa: »Prej je organizacijo šival, sedaj jo pa para.«⁵² Politično bistvo spora med Krekom in Šušteršičem odkriva zapis v Lampetovem dnevniku, ki je nastal 10. avgusta 1915. Krek si je tedaj Lampeta še prizadeval pridobiti na svojo stran in je zato govoril zelo odkritosrčno:

»Ob 5. uri popoldne, šel k dr. Kreku v Gospodarsko zvezo. Govoril /seveda Krek/ zoper dr. Šušteršiča, češ da je on kriv, da jaz ne skličem klubove seje /gre za deželnozborski klub poslancev SLS/. Rekel, da bo on sklical poslance.

Krek: Deželni odbor je sedaj napoti, bolje da bi bil v /deželnem/ dvorcu vojaški komisar. Samo vojaštvo more izvesti združenje Slovencev in Hrvatov. Je že vse pripravljeno. Stürgkh v nekaj tednih pade, njegov naslednik bo vojak iz okolice Franca Ferdinanda. Jaz že imam zveze s temi vojaškimi krogi in imam zagotovila.

Jaz: V kaki obliki se pa namerava združitev Slovencev in Hrvatov? Ali mislijo iz nas narediti vojaško granico pod komando orožnikov in feldvebljev, ali nam bodo pustili avtonomijo. Meni se zdi, da če se v sedanjih razmerah izvrši taka izprememba, izgubimo z enim mahom vse, kar smo si priborili v dvajsetih letih.

Krek: Glavna stvar je, da se združimo s Hrvati.

⁴⁹ Dnevnik Evgena Lampeta, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, zapisek za 21. oktober 1914.

⁵⁰ I. Hribar, Moji spomini II, Ljubljana 1984, 104.

⁵¹ Dnevnik E. Lampeta, 22. maj 1916.

⁵² Dnevnik E. Lampeta, 3. junij 1916.

Jaz: Le tedaj bi bilo to dobro, če oboji p/ri tem – tu je list nekoliko poškodovan/ pridobimo. Sicer je pa to le fantazija, kajti dokler je Tisza ogrski ministrski predsednik, je vendar izključeno, da bi Hrvati prišli izpod ogrske /nad/oblasti.

Krek: Tisza je /politično/ mrtev mož, v kratkem pade.

Jaz: Kaj pa bo po tej teoriji z obmejnimi Slovenci? Ali bodo prišli štajerski in koroški Slovenci tudi v to novo hrvaško državo?

Krek: Žrtve bodo pač morale biti.

Jaz: Pri tem jaz nočem biti zraven.

Krek je nato govoril o rekvizicijah, deželni glavar ne sme biti voditelj stranke.

Krek me /je/ povabil, naj grem z njim v Zagreb. Rekel /sem/ mu, da ne grem v vsako družbo, moral bi vedeti, s kom se snidem.«⁵³

Iz tega zapisa je jasno, da je bil Krek na koncu koncev goreč in brezkompromisen politični Jugoslovčan, medtem ko si je Šušteršičeva struja v (Vse)Slovenski ljudski stranki prizadevala za rešitev slovenskega vprašanja, ki sama na sebi skorajda ni terjala ustavne preureditve habsburške monarhije (večino čisto slovenskih zahtev bi se dalo zadovoljiti z zgolj upravno preosnovo). Videti je, da se je Šušteršiču in njegovim pristašem (zlasti njegovi desni roki, Evgenu Lampetu) zdela Jugoslavija v habsburški monarhiji nemogoča – vsaj po izbruhu prve svetovne vojne (pred tem jo je tudi Šušteršič goreče zahteval). Zato je bila Majniška deklaracija v njihovih očeh (neuresničljiv) maksimum. Verjetno je poostritev nemškega kurza v politiki cislajtanske (in madžarskega v politiki translajtanske) polovice monarhije »nekronanega vojvodo kranjskega« utrdila v prepričanju, da je Jugoslavija oz. združitev Slovencev in Hrvatov le »fantazija« oz. »teorija«, kakor je rekel Lampe Kreku. Šušteršič, ki je bil v politiki brutalen realist, se je zavedal, da bi vsakršna ustavna sprememba v podonavskem imperiju za časa vojne pomenila samo še povečanje moči Nemcev in Madžarov. Vsakodnevni spori z vojaškimi oblastmi za ohranitev deželnega gospodarstva na Kranjskem so Šušteršiča in Lampeta dodobra ozdravili vsakršne iluzije o »dobrih namenih« vrha oboroženih sil, ki jih je Krek očitno še gojil.

Ironija usode je, da so Kreka pozneje, v času dokončnega preloma s Šušteršičem, prav štajerski Slovenci reševali iz hudih zagat – čeprav jih je bil on pripravljen žrtvovati za še tako skromno uresničitev svojega jugoslovanskega sna v velikohrvaški državi. Šušteršičeva skupina na kaj takega ni bila pripravljena: jugoslovanstvo, ki ga je oznanjal Krek (Jugoslovani kot en politični narod; tudi Korošec je pozneje izražal enako idejno usmeritev), ji je bilo tuje. »Nekronani vojvoda kranjski« je kot svoje nacionalno politično vodilo v brošuri Moj odgovor navedel prizadevanje, »da ostane vse skupaj, kar je slovenskega.«⁵⁴

Krekov entuziazem nad vojaškimi krogi je najbrž vzpodbudila »akcija Kranjska in obala« (»Aktion Krain und Küstenland«), ki je bila poverjena stotniku Viktorju Andrejki pl. Livnograjskemu.⁵⁵ Škof Jeglič tedaj nad Krekovo dejavnostjo ni bil niti malo navdušen; 19. julija 1915 si je v dnevnik zapisal:

»Ko je bil v Zagrebu deželni zbor, je odšel Krek v Zagreb, kjer je nahuškal neko stranko na skrajni odpor, govori dotične stranke: Radić etc. so bili kar prekucijski. Krek je bil na galeriji in se je Hrvatom kazal.

Iz tega vidim, da je delo Krekovo destruktivno in pogubno. Moram nekaj storiti.«

Krek se je v Zagrebu povezoval predvsem z zastopniki frankovske Hrvaške (Čiste) stranke prava, Radić pa je bil tedaj s to grupacijo zelo sorodnih »državnopravnih« misli (Hrvaška ljudska kmečka stranka in frankovci so bili v saborskem centru, desnica je bila Hrvaško-srbska koalicija, levica pa Starčevićeva stranka prava), tako da se je Jegliču iz ljubljanske perspektive zdel kar njen

⁵³ Pomenljivo se zdi, da se je Lampe tega pogovora spominjal še več kot dve leti pozneje. 13. septembra 1917 je namreč v njegovem dnevniku mogoče najti »obnovo« pogovora na sv. Lenarta 1915.

⁵⁴ I. Šušteršič, n.d., 43.

⁵⁵ O tem glej tipkopisno disertacijo W. Lukana na dunajski univerzi (1984) Zur Biographie von Janez Evangelist Krek (1865–1917), 194 in dalje.

član. V Hrvaško-srbski koaliciji so Rdičevi zvezi s frankovskimi in nekaterimi drugimi pravaši nadeli zaničljivo ime »Sveta aliansa«.⁵⁶ Najbolj zanimivo dejstvo pa je, da obstaja iz junija 1915. leta dokument Čiste stranke prava, ki zahteva uvedbo vojaškega komisariata na Hrvaškem! Ta dokument je leta 1918 v saboru razkril ban pl. Mihalovich, sicer pristaš Hrvaško-srbske koalicije. Jasno je razvidno, da so frankovci tedaj računali predvsem na energično akcijo Conrada von Hötzendorfa, ki se omenja v inkriminiranih papirjih.⁵⁷ Vse to bi težko bilo brez zveze s Krekovim govorjenjem Lampetu avgusta 1915 o velikohrvaški »rešitvi« jugoslovanskega vozla in o zvezah z vojaškimi krogi, ki so očitno potekale prek Zagreba.

Krek je bil leta 1915 tudi v stikih s Starčevićovo stranko prava.⁵⁸

Šušteršič kljub zanesenim predvojnim besedam o enotni Hrvaško-slovenski stranki prava nikoli ni aktivno posegal v translajtansko politiko (le Radiću je kaj svetoval), medtem ko se je Krek onkraj Kolpe in Sotle počutil zelo domačega. Ni pa se mogoče izogniti čudnemu občutku ob Krekovem zaupanju v armadne kroge, ki so bili Slovencem še mnogo bolj nenaklonjeni kot odlučujoči civilni dejavniki monarhije.

Ali je Šušteršič resnično zavrzel »klerikalni« politični koncept?

Konec leta 1917 se je na Šušteršičev predlog razpustila stara (Vse)Slovenska ljudska stranka, ustanovili pa sta se Slovenska kmečka stranka in Slovenska ljudska stranka za mesta, trge in industrijske kraje. »Nekronani vojvoda kranjski« je perspektivo videl predvsem v prvi. Po svojem političnem polomu je ta svoj korak razglasil za posledico »inštinktivnega« občutja, da se je ura klerikalizma iztekla.⁵⁹ Na prvi pogled je Šušteršič tu seveda general, ki ga je šele poraz v bitki naučil pameti. Toda: njegove simpatije do Radića, ki jih je – kot smo videli – izrazil že v začetku leta 1910, ko je v Vatikanu pojasneval razmere na slovanskem jugu, opozarjajo na to, da mu agraristična stranka, kakršno je osnoval hrvaški vodja, ni bila tuja. Tudi pozneje je bil Radić za Šušteršiča »prijatelj«. Matija Škerbec pripoveduje, da mu je strmoglavljeni »nekronani vojvoda kranjski« iz izgnanstva leta 1920 sporočil:

»Država SHS je danes dejstvo, priznано od pristojnih mednarodnih činiteljev. Povejte vsem mojim prijateljem, naj s tem računajo in naj konstruktivno sodelujejo pri ureditvi države /očitno je Šušteršič tedaj že spoznal, da iz njegovih »italijanskih« kombinacij ne bo nič!/. Pojdite v Zagreb in povejte mojemu prijatelju Radiću, da mu svetujem, naj gre v beograjski parlament, abstinenčna politika ne bo prinesla nobene koristi. Računajte s tem, kar je sedaj; kaj pa bo morda čez 50 let, na to ni misliti pri realni politiki.«⁶⁰

Dokaj uspešno agraristično stranko je med Slovenci ustanovil šele Ivan Pucelj (Samostojna kmetijska stranka), le da je bila bolj liberalno usmerjena, kakor Šušteršičeva Slovenska kmečka stranka. Slednja se je močno naslanjala na tiste duhovnike, ki so se politično razšli s škofom Jegličem. Šušteršičeva Slovenska kmečka stranka je pravzaprav bila podobna Mačkovi Hrvaški kmečki stranki, ki je bila precej drugačna (predvsem bolj katoliška) od svoje radičevske predhodnice.

Ni dvoma: biografija »nekronanega vojvode kranjskega« pomeni izziv na našo historiografijo. Preden pa jo bo zares mogoče napisati, bo treba dodobra preučiti nekatere do sedaj ne dovolj raziskane vire (zlasti dnevnik Evgena Lampeta).

⁵⁶ J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske II*, Zagreb 1989, 50.

⁵⁷ J. Horvat, n.d., 49 in dalje.

⁵⁸ W. Lukan, n.d., 199 (opomba 201).

⁵⁹ I. Šušteršič, n.d., 20.

⁶⁰ M. Škerbec, *Pregled II*, 71, 72.

Zusammenfassung

DER UNGEKRÖNTE HERZOG AUS KRAIN – DR. IVAN ŠUŠTERŠIČ

Igor Grdina

Ivan Šušteršič (1863–1925) war die zentrale Persönlichkeit der slowenischen Politik vor dem Ersten Weltkrieg. Als Führer der stärksten slowenischen Partei in Krain und in anderen slowenischen Ländern (die Slowenische bzw. Gesamtslowenische Volkspartei) spielte er eine ausschlaggebende Rolle in der populistisch ausgerichteten Politik des slowenischen katholischen Lagers, das unter seiner Führung bis zur Mitte des Ersten Weltkriegs – trotz der Gegensätze zwischen den modernistischen christlichen Sozialisten und den Konservativen – seine Einheit bewahrte. Da in der (Gesamt)Slowenischen Volkspartei am Ende des Ersten Weltkriegs die Richtung Janez Evangelist Krek und Anton Korošec die Oberhand gewann, geriet die politische Leistung Šušteršičs in großem Maße in Vergessenheit. In der vorliegenden Abhandlung werden auf der Grundlage von Quellen und Literatur einzelne entscheidende Momente in der Karriere Ivan Šušteršičs hervorgehoben.

In den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts trug Šušteršič entscheidend zur Umwandlung der Katholischen nationalen Partei in die populistische Slowenische Volkspartei bei (offiziell wurde die Partei erst im Jahre 1905 umbenannt, als Volkspartei wirkte sie bereits seit 1902). Ungeachtet der Warnungen des Ljubljanaer Bischofs Jeglič setzte Šušteršič das allgemeine und gleiche Wahlrecht als politische Zielsetzung der Partei durch (Jeglič sah darin die Verwirklichung von liberalen Prinzipien von der Volkssouveränität, er hielt diesen Standpunkt für sehr gefährlich). Vor allem auf der Staatsebene waren Šušteršičs Bemühungen erfolgreich (im Wiener Reichsrat war Šušteršič einer der hervorragendsten Befürworter der Wahlreform, die von der Regierung Max Wladimir Baron von Becko angestrebt wurde). Im Krainer Landtag dagegen hatte bis zum Jahr 1918 das Kuriensystem Geltung. Šušteršič erwarb sich die führende Stellung in der Politik des katholischen Lagers durch seine Tatkraft (auch bei wirtschaftlichen Organisationen). Von den Gegnern wurde er des Terrorismus und der Autokratie bezichtigt, dennoch werden solche Anschuldigungen in den Quellen nicht bezeugt. Es trifft zwar zu, daß er sehr energisch und manchmal auch rücksichtslos war, doch diese Haltung nahm er vor allem im Namen seiner Partei an. Er half seinem späteren größten Rivalen Janez Evangelist Krek im Jahre 1913 sehr loyal aus den Schwierigkeiten, in die er wegen seines Skandals mit Kamilla Theimer geraten war (aufgrund der Originaldokumente warfen die Liberalen dem Geistlichen Krek vor, er habe ein Verhältnis mit Kamilla Theimer, Beamtin des Landwirtschaftsministeriums in Wien).

Große Neigung Bischof Jegličs, des Schirmherrn der slowenischen katholischen Bewegung zu Anfang des 20. Jahrhunderts, erwarb sich Šušteršič im Jahre 1908, als es ihm mit großer jurisdiktorischer Geschicklichkeit und Listigkeit gelang, einen Vertrag zwischen dem Ljubljanaer Bischof und dem italienischen Unternehmer Feltrinelli außer Kraft zu setzen. Der Bischof hatte nämlich wegen des Baus des ersten slowenischen (Privat)Gymnasiums einen sehr ungünstigen Vertrag mit dem erwähnten italienischen Unternehmer geschlossen. Mit Erfolg intervenierten Šušteršič und Jeglič im Jahre 1910 im Vatikan, daß Andrej Karlin zum Triester Bischof ernannt wurde, also ein Slowene, und nicht etwa ein italienischer oder deutscher Kandidat.

Der Kern der politischen Auseinandersetzung zwischen J.E.Krek und I. Šušteršič während des Ersten Weltkriegs war die jugoslawische Frage. Šušteršič und seine Anhänger waren davon überzeugt, daß nach dem Ausbruch des Kriegs die Idee von einem jugoslawischen Staat, in welcher Form auch immer, eigentlich unreal sei, weil seine Gründung unter dem Szepter der Habsburger-Lotharingischen Dynastie eine verfassungsmäßige Umgestaltung der Monarchie erforderlich wäre (früher hatten sich auch sie dafür eingesetzt: Jugoslawien sollte neben Österreich und Ungarn die dritte staatsrechtliche Einheit der Habsburgermonarchie bilden). Nach den Vorstellungen der Anhänger von Šušteršič könnten Verfassungsänderungen in der Monarchie in der Kriegszeit wegen des verstärkten Einflusses der großdeutschen Kreise nur zum Schaden der Slawen reichen. Die Forderung nach der Gründung eines jugoslawischen Staates schien dieser Fraktion der Volkspartei maximalistisch und in der Praxis unrealisierbar (»Phantasie« bzw. »Theorie«). Krek war dagegen ein eifriger Befürworter der politischen Vereinigung der Slowenen und Kroaten und rechnete im Jahre 1915 damit, man würde sie mit Hilfe der militärischen Kreise in die Tat umsetzen können, wobei er bereit war, die Kärntner und steirischen Slowenen zu opfern, d.h. sie unter der deutschen Übermacht zu belassen. Die Gruppe um Šušteršič (vor allem Šušteršičs »rechte Hand« Evgen Lampe) war zu diesen Zugeständnissen nicht bereit und setzte alles daran, daß alles, »was slowenisch ist, zusammenbleibt«. Es mutet wie eine Ironie des Schicksals an, daß die steirischen und Kärntner Slowenen nach dem endgültigen Bruch zwischen Šušteršič und Krek, den letzteren unterstützten, obwohl er bereit gewesen war, sie auf dem Altar der politischen »jugoslawischen Traums« zu opfern. Šušteršič verlor den politischen Kampf mit Krek und Korošec vor allem deswegen, weil sich der Ljubljanaer Bischof Anton Bonaventura Jeglič von ihm abwandte.